

Frans-Vlaamse lexicografen

Dr. Frans Claes s.j.
Leuven (B)

Frans-Vlaamse lexicografen noemen we in deze bijdrage auteurs die woordenboeken met een Nederlandse tekst hebben samengesteld en die afkomstig zijn uit of gewerkt hebben in het noorden van het huidige Frankrijk. Hierin betrekken we niet alleen het nu tot Frankrijk behorende deel van het vroegere graafschap Vlaanderen, maar ook dat van het vroegere graafschap Henegouwen. Zo hebben we uit dat gebied vier zestiende-eeuwse Nederlandse lexicografen gevonden: Petrus Curius of Pieter van den Hove, werkzaam te Sint-Winoksbergen, Glaude Luython, afkomstig uit Valenciennes en werkzaam te Antwerpen, Jan van Mussem, werkzaam te Wormhout, en Gabriël Meurier, afkomstig uit Avesnes en werkzaam te Antwerpen.

1. Petrus Curius of Pieter van den Hove.

Over het leven van Petrus Curius is niet veel bekend. We weten alleen dat hij hoofd van de school was en Grieks onderwees te Sint-Winoksbergen, waar hij overleed in de nazomer van 1541 (1). Hij werd opgevolgd door Christiaan Kellenaer of Cellarius, afkomstig uit Izenberge bij Veurne (2). Curius wordt als bekend humanist en leraar vermeld door J. Decavele in zijn bijdrage *De aanloop tot de reformatie in Frans-Vlaanderen (Jaarboek De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas Français, Annales, 1977, p. 122 e.v.)*, maar komt niet voor in

PAPPA

RERVM MAXIME VVL

GABIVM CONGESTA PER LO

COS in puerorum gratiam, vocabula con

tinens Græce Teutoniceq; interpre

tata, repurgata a mendis, & locu

pletata, Adiunctis ex Pappa

Murmellij Oratiunculis

Græce similiter tra

ductis, authore

Petro Cu

rio.

HEXASTICHON ANDREÆ SCAVBÆ

cæni Mediæ ad puerum.

Annonam quaris tibi lacte tenelle fluentem

Aonas in montis: huc age alumne ueni.

En satis apta tuo puerili Pappa palato,

Ista tibi gemino fonte parata fluit,

Hic mel Cecropium gustes, Latiumq; leporem,

Hinc iter ad solidas sterne puelle dapcs.

EXCVSVM ANTVERPIÆ, TYPIS

Michaelis Hillenij, in Rapo, Anno à Christo

NATO, M. D. XLI.

R63255
Heb

de *Indices op de Poorterboeken van St.-Winoksbergen 1389-1789* (Handzame, 1968) van Th. Vergriete.

Rerum vocabula.

Het voornaamste werk van Curius is zijn systematisch of zakelijk ingedeeld Latijns-Grieks-Nederlands schoolwoordenboek, *Rerum maxime vulgarium congesta per locos in puerorum gratiam vocabula, Graece et Teutonice interpretata* (d.i. Woorden van de meest gewone zaken, op de juiste plaats bijeengebracht ter wille van de kinderen, in het Grieks en het Nederlands vertaald; Antwerpen, 1538, 26 ff.). De opdracht van deze eerste, anoniem verschenen uitgave, die dagtekent van 1535 en gericht is aan een zekere Joannes Bercqvinus, is van Curius. Latere uitgaven van dit woordenboek, uit 1541, 1543 en 1550, dragen de naam van de auteur Petrus Curius en de titel *Pappa rerum maxime vulgarium*.

In de opdracht van zijn woordenboek spreekt Curius over de „rerum vulgarium in utraque lingua vocabulis”, de woorden voor gewone zaken in de beide talen, nl. het Latijn en het Grieks, „nostra vernacula transpositis”, vertaald in onze moedertaal. Ten overvloede zien we hier dat de moedertaal te Sint-Winoksbergen in de zestiende eeuw het Nederlands was. Een Franse tekst nam Curius niet eens in zijn woordenboek op!

Curius' woordenboek is in 1538 in achttien hoofdstukken ingedeeld, met telkens een aantal woorden in drie talen over een bepaald onderwerp. Achtereenvolgens komen aan de beurt: 1. lichaamsdelen, 2. kleren, 3. voedsel en drank, 4. huisraad, 5. het huis, 6. beroepen en ambten, 7. werktuigen, 8. bloed- en aanverwantschap, 9. dieren, 10. planten, 11. metalen, 12. de elementen, 13. de tijd, 14. goddelijke en kerkelijke zaken, 15. boeken, 16. munten en gewichten, 17. ziekten, 18. getallen. Deze schikking van de hoofdstukken behoort tot het type van de zakelijke woordenboeken die van de mens uitgaan in tegenstelling tot een ander type dat van God uitgaat. De toevoeging aan Curius' titel in 1541 van het woord *pappa*, een middeleeuws Latijns woord voor „pap” (om leerstof voor kinderen aan te duiden!) is blijkbaar een erkenning dat dit

woordenboek afhankelijk is van het gelijknamige werk van de Roermondse humanist Joannes Murmellius. Deze had met zijn Latijns-Nederlandse *Pappa puerorum esui atque usui percocta* (d.i. pap voor het eten en het gebruik van kinderen gaar gekookt, Deventer, 1514) aan ons taalgebied het eerste zakelijk ingedeelde woordenboek bezorgd (een Latijns-Duitse uitgave hiervan verscheen reeds te Keulen in 1513). Dat Curius het werk van Murmellius als bron heeft gebruikt, heb ik reeds geschreven in *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 86 (1970), p. 106.

Curius heeft de *Pappa* van Murmellius echter niet slaafs gebruikt. De Griekse tekst haalde hij zeker uit een andere bron. Niet-lexikografische bronnen en eigen toevoegingen van de auteur zijn niet uitgesloten. Opvallend is bijv. dat Curius in zijn woordenboek een opvallend groot aantal plaatsnamen uit zijn eigen streek en uit het verdere graafschap Vlaanderen opneemt (cf. mijn artikel *Aardrijkskundige namen in oude woordenboeken*, in *Naamkunde*, 8 (1976), p. 176-177).

Op zijn beurt beïnvloedde Curius latere woordenboeken. Zo is invloed van hem merkbaar in het *Dictionariolum* (Gent, 1544) van Joannes Paludanus, wiens Latijnse en Nederlandse woorden soms opvallend overeenkomen met die van Curius (cf. mijn dissertatie *De bronnen van drie woordenboeken uit de drukkerij van Plantin*, 1970, p. 109). Ook duidelijk is de invloed van Curius op het *Tyrocinium Linguae Latinae* (Antwerpen, 1552) van Petrus Apherdianus, die Curius als de eigenlijke basis van zijn Latijns-Nederlands woordenboek nam en deze met allerlei andere bronnen aanvulde (cf. de inleiding op de reprint van het *Tyrocinium*, 's-Gravenhage, 1976, p. 45-47). Via Apherdianus beïnvloedde Curius indirect ook het meesterwerk van de zestiende-eeuwse lexicografie, het *Etymologicum Teutonicae Linguae* (Antwerpen, 1599) van Kiliaan.

Andere werken van Curius

Curius schreef ook nog een Griekse en Latijnse spraakkunst, *Grammatica Graeca et Latina* (Antwerpen, 1530) en enige Latijnse gedichten, o.a. als opdracht op de titelbladzijde van een

werk van Willem van den Steene of Lapidanus, een benedictijn uit Sint-Winoksbergen, *De non timenda morte* (3).

2. Glaude Luython.

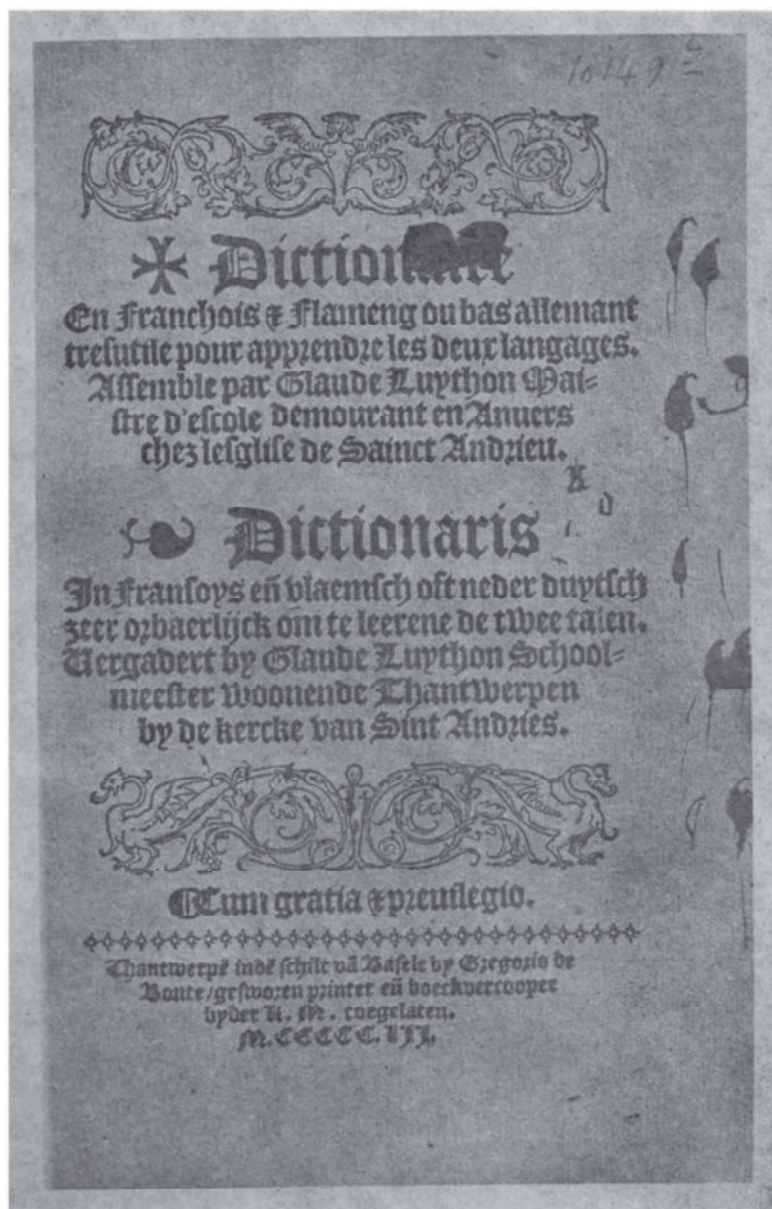

Glaude Luython, geboren te Valenciennes omstreeks 1510, kwam met zijn vader Charles wellicht in 1521 naar Antwerpen, toen daar drie nieuwe Latijnse scholen werden opgericht, in de St.-Jakobs-, de St.-Joris- en de St.-Walburgisparochie. In 1529 volgde de St.-Andriesparochie, waar Glaude in 1532-1533 „meester vander lattijnscher scholen” was. In 1558 was hij deken van het St.-Ambrosiusgilde van de Antwerpse onderwijzers en in 1562 regent van de school van de O.L.V.-parochie te Antwerpen, waar hij in 1568 overleed (4).

Voor de eigenaardige voornaam *Glaude*, waarschijnlijk dezelfde naam als *Claude*, verwijzen we naar F. Debrabandere, *De naam G(e)laude*, in *Naamkunde*, 4 (1972), p. 333-335. De familienaam *Luython*, ook geschreven *Lutton*, *Lui(t)ton*, *Luthon*, *Luyton*, *Luycthon* en *Luythonius*, is vermoedelijk dezelfde naam als *Luton*, een gewestelijke variant van *Lutun* en *Lutin*, „schalk, guit, snaak” (5). Een andere verklaring is echter ook mogelijk, daar we in het *Naembouck* (Gent - 2e druk 1562) *luyton* als Frans equivalent vinden voor „weerwolf”.

Glaude Luython huwde te Antwerpen met Cornelia Willemsen en had uit dit huwelijk twee zoons en twee dochters. De best bekende van zijn kinderen is Charles of Caerle, die componist was en in 1576 organist werd van keizer Maximiliaan II en later van Rudolf II te Praag, waar hij in 1620 overleed (6).

Het succes van Glaube Luythons onderwijs wordt wellicht het best geïllustreerd doordat een lid van de bekende familie Fugger, Christoffel (°1520), in 1537 als privé-leerling bij hem Frans kwam leren. We weten dit door een aantekening op een schutblad van een exemplaar van het *Vocabulare* (Antwerpen - 2e druk, 1536) van Noël van Berlaimont: „1537. In Antorff a dy 6 April fueng ich Christoff Fugger an französisch zu lernen von maister Claude Luythart” (7). Zo weten we tevens dat Luython het Nederlands-Franse gesprekboekje met woordenlijst van Berlaimont als handboek gebruikte.

Titelpagina van Glaude Luythons woordenboek *Dictionaire en Francois et Flameng ou bas allemant / Dictionaris in transoys ende vlaemisch of nederduytisch.*

Dictionaire en Franchois et Flameng.

In 1552 gaf Luython bij Gregoris de Bonte te Antwerpen een *Dictionaire en Franchois et Flameng ou bas allemant. Dictionaris in fransoys ende vlaemisch of nederduytsch* (48 ff.) uit. Het enige bekende exemplaar van deze uitgave berustte in de Bibliothèque Mazarine te Parijs, maar is tussen 1925 en 1945 verloren gegaan (8). In 1555 zag een tweede uitgave het licht bij dezelfde uitgever (eveneens 48 ff.), waarvan het enige bekende exemplaar berust in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam (9).

Luythons woordenboek is, evenals dat van Curius, zakelijk of systematisch ingedeeld. In tegenstelling met Curius, die voor de schikking van zijn hoofdstukken uitgaat van de mens, begint Luython met God. Zo geeft hij achtereenvolgens hoofdstukjes over: 1. God en de goddelijke dingen, 2. de tijd, 3. feestdagen, 4. de hemel, de planeten en de elementen, 5. vogels, 6. wateren, 7. de aarde en aardse dingen, 8. de mens, 9. kleren, 10. het huis, 11. tafel, spijsen en gerechten, 12. aan- en bloedverwantschap, 13. de kerk, 14. geestelijke waardigheden en ambten, 15. wereldlijke waardigheden en ambten, 16. schone kunsten, 17. ambachten en handel, 18. ridders en soldaten, 19. getallen, 20. substantieven met erbij horende adjectieven en adverbia, gevolgd door „Ander woorden naden A b c”.

Verdeyen merkt op dat Luythons indeling vrij goed overeenkomt met die van de veeltalige *Dictionarius Dilucidissimus*, waarvan o.a. te Antwerpen in 1540 een zeventalige uitgave verscheen; deze uitgave telt echter 55 hoofdstukjes tegenover de 19 van Luython (10).

Aan zijn woordenboek voegde Luython nog enige Frans-Nederlandse gesprekken, *Colloquia* genoemd, toe en een *Instructie om te leeren perfectelijck lesen ende spreken Fransois*. In zijn inleiding op deze *Instructie*, die een vrije bewerking is van een appendix bij het *Vocabulare* van Berlaimont, merkt de auteur op dat „die Fransoysche sprake is zeer swaer om lesen, ende oock om schrijven, voer hun diese niet en hebben van naturen, oft geleert hebben by grooten arbeyt, ende langhe vsancie” (uitg. 1555, f. 42).

S Glaude Luython
aux Nobles et sages Seig-
neurs/puident; Marchans/
et bons Bourgeois de
la renommee et tri-
umphant ville
Danvers.
Salut.

Considerant mes b^{es}
Seigneurs/ que cest
vne ancienne consti-
me & commune vsan-
ce/ que quant aucun
veult dimilguer quelque nouueu
sire/ il choisit vng bon amy/ au-
quel il le dedie & commande/ pour
en estre tuteur et protecteur en
uers toutes vicieuses langues
des emulateurs et detracteurs/
i'ay propose la mesme coustume
ensuure. Mais apres longue et
mature deliberation/ ie nay seu
trouuer a cui plus convenable-
ment se peult adresser ce mien
petit labeur/ qu'a vous Nobles
Seigneurs/ Marchans & Bour-
geois: et che pour deux raisons.
La premiere est: pourcāt que ie ne
treuve pas entre les villes de la
basse Alemaigne aucune / ou on
faisc si grande diligence de faire
bien apprendre les ioumees aux
enfants le langage francois/ quen
ceste renommee et triumpante
ville Danvers. Et ce a bonne
raison / car en nulle des autres
villes ou u'vse si publicquement
au train et cours de marchand-
se ledict langage quen ceste tri-

S Glaude Luython
den Edelen ende wijlen Hee-
ren/voorsichtigē Coopliden/
en goeten Soigeren vanter
vermaerder ende trium-
phant stad van
Antwerpen.
Salut.

umerkēde mīn goede
Heeren/ dat is een ou-
de costume en gemeyn-
ne vsantie / dat als per-
mandt wilt wighen
enigen nieuwen boeck/werck/hy-
erenē goeden vztende/ tot welken hi
dien dediceert en beuceit/ om vandē
seluē te spne een voochte en besche-
mer tegen alle fenijnige tongen der
benēders en achterclappers/ hebbe
ich geproponeert de selue costume
nae te volgene. Maer nae lange en
rūpe deliberacie/ en hebbic niet con-
nen gevindē tot nyen dat bequame
liker soude nūge wordē gescriet de
sen minē cleyne arbeyt/ dā aen v
dele heeren/Coopliden/ ende Soz-
geren/ ende dat om twee redenen.
De ierste is: want ich niet en vīn-
de ons de steden van neder duyt-
landt enyge/ daermen doet so groo-
ten diligencie om wel te doen lee-
ren de ionghelighen ende kinde-
ren de Fransoyse sprake / als in
dese vermaerde ende triumpante
stad vā Antwerpē. En dat ter goed-
rekeningē/ wāt in geene vandē an-
dere stede en gebuyctmē so gemein-
lic in den treyn en handele der coop-
manscapen de voo: tale als in dese

triumphante ville. Tautre raison
est: pource que parainsi i'espere
de offer occasion a tous emula-
teurs / railleurs et detracteurs/
qui en ceste ville pourroyt estre
(des autres il ne me chault/ car
ilz chanteront au sourd) de despi-
ser ou vituperer mon petit la-
beur / pourueu que ie les ay chai-
si / pour estre du mesme tuteurs
et protecteurs. Che nonobstant
ie scay bien / quil en y aura plus-
ieurs / qui de ma hardiesse se iurer-
ont tressoyr / quant ilz ver-
ront sortir che Dictionaire soubz
mon nom / veu quil en y a par-
tout tant de semblables: ausquelz
ie donne pour responce / que ie
nay pas le mesme entrepris par
aucune arrogance / presumant de-
stre pour che faire plus expert/
que ceulx qui au mesme exercice
se font (a grand loz) exercitez.
Mais seulement pour inciter les
autres / qui pour le semblable en-
treprendre z'ont acheuer sont beau-
cops plus idotues & plus experts q
moy. Et aussi pource que de mon
naturel ie suis tousiours inclin
de demonstree (selon ma petite
puissance) a la noble ville Dan-
uers quelque petit signe de gra-
titude / a cause que des ma teu-
nesse i'ay receu delle & rechoy iour-
nellement plusieurs bienfaictz /
et encoze espere de receuoir
auec la grace de Dieu / qui
luy doit prosperer en
vertus / honneurs / &
richesses / a co-
iamais.
Danuers che.

triumphante stede. Dander redene
is / om dat ich by alsoo hope wech
te nemme des: sake allen benuders
bespotters ende achterclappers die
in dese stede souden maeghen wesen
(dander en acht ich niet / want sij se-
len den doouen singhen) te misprij-
sen oft verachten minen cleynen ar-
beyt / aenghesien dat ich se verhofen
heb / om te sine vande selue voochde
en beschermers. Dese niet tegeu-
staende weet ic wel / datter vele sel-
sijn die van myn stoutheit hen seer
verwonderen selen / alsoe selen sien
weghaen desen Dictionaris onder
minen naem / gemer et datter sin ouer
al so vele dergelijcke: den welken
ich gheue voor antwoorde / dat ich
tselue niet bestaen en hebbe duer e-
nige verwaentheit / presumere de te
sine om dat te doene expertter / dan
de gene die hen inde selue exercitie
(tot groote loue) hebbe geoeffent.
Maer alleene om dander te verwee-
hen / die om desghelijck te bestaen
ende wel te volcpendene sijn vele be-
quamer ende expertere dan iche.
Ende oock om dat ich van mynen
natuerlijcken aerde ven alenit ghe-
uechte te bewisen (nae mijn cleyn
dunnege) d' edelder stat van Antwer-
pe enich cleyn tecken van danckbar-
heden / ter cause dat ich van mijn
loucheit of heb ontfangen van hare
en ontfange dageslicke vele weldade /
ende noch hope ontfanghens
metter gracie Gods / die
huer gunne te prospere-
re in duechde / eerre /
en rickdommen /
eewelock.
wt Antwerpen.

434
Rhetorica Dye

edele Const van Welleghene.

Ghenomen wt die oude vermaerdste Rhetorici
sien ende Orateurs/als Cicero/ Quintilia-
nus/ ende meer andere. Het alleene goet / eer-
lyck ende voorboelich: maer ooc bouen alle din-
ghen nootsakelijc voor alle ionge Rhetorici
Orateurs/ Dichters/ Procureurs/ Taellie-
den/ Clercken/ Notarissen/ Advocaten/ Orateu-
ren/ ende generalich voor alle menschen die ee-
nighe materien oft causen/ vā wat saken dattet
si/ lichrelijc willen vinden/ constellic ordinerē/
crachtelijc/ soetelijc/ bequamelijc/ en oueruloes-
delijc wtspreken/ En by ghescrijfte te stelle-
ne/ oft verbaelijc te verdooghene: met een
verwonderinghe ende welbehaghen
vanden ghenen die dat hooren sul-
len. Overgheselt wt den Latij-
ne in gemeender Vlaemischer
spraken. By M. Jan van
Mussem/ Kellieren
de te Worm-
hout in Westulaenderen.

Item noch een seer profitelijc Vocabularius/
van veeemde Termen / betooghende hoe
men die spreken en gebuycken sal.

Andere werken van Luython.

In 1548 gaf Luython, eveneens bij De Bonte, een ander Frans-Nederlands schoolboekje uit, een vertaling van het leven en van enige fabels van Aesopus: *Dat wonderlijck ende genuelijck leuen van Esopus in Fransoys ende neder Duytsch nerselijck ouersien ende gecorrigeert, met sommigen Fabulen* (52 ff.). Volgens De Grootte is dit een bewerking van een Italiaans leven van Aesopus uit 1472 (11).

Verder publiceerde Luython na 1548 te Keulen een Frans-Duitse bewerking van zijn *Instructie* onder de titel *Instructio Gallice descripta, continens decem et octo Canones. Instruction pour apprendre parfaitement lire et parler Francois* (12 ff.).

3. Jan van Mussem.

Jan van Mussem was omstreeks 1545 kapelaan te Wormhout en tevens onderwijzer aan de Latijnse school aldaar, evenals factor van de plaatselijke rederijkerskamer. Dit horen we in een spel van zinnen waarvan hij de auteur is en dat omstreeks dat jaar te Wormhout werd opgevoerd; in kringen van het hof te Brussel werd dit spel als uitgesproken kettters bestempeld (cf. J. Decavele, *o.c.*, p. 123). Ook in 1548 wordt Van Mussem vermeld als lid van de rederijkerskamer *De Communicanten* te Wormhout (12). Dat hij nog in 1553 was „residerende te Wormhout in Westulaenderen” lezen we op het titelblad van zijn *Rhetorica*. Verdere levensbijzonderheden zijn er van hem niet bekend.

Rhetorica.

In 1553 gaf Van Mussem te Antwerpen zijn *Rhetorica* (92 ff.) uit, een verhandeling over de redekunst, waaraan hij een *Vocabularius van vreemde termen* toevoegde, d.i. een 32 bladzijden tellende, alfabetische lijst van bastaardwoorden, waarvoor hij telkens goede „Vlaemsche” equivalenten geeft. In zijn inleiding noemt hij die „vreemde wtlantsche” termen „woorden (also ons dunct) dye wij selue nyet en verstaen, oft niet geuseert en zijn, noch geensins ten propooste dienende” (f. K 2v): waarvan we dus de betekenis niet verstaan, die niet

ingeburgerd zijn en die geen bijzondere reden van gebruik hebben. Vreemde termen mogen volgens hem alleen gebruikt worden als er geen geschikt eigen woord is of als het rijm ze opdringt.

Van Mussem vindt dat „ons natuerlijcke suyuere vlaemsche sprake schandelijcke bedoruen wort ende verduistert” (f. K 3v). Hij heeft zijn lijst dan ook samengesteld „op dat si, die niet dan huer Vlaemsche moeder tale en connen, die wtlantsche woorden... verstaen moghen, hemlieden wachtende die te misbruyckene” (f. K 4r): hij wil dus het goede begrip ervan bevorderen en het verkeerde gebruik ervan tegengaan. Verder betoogt hij dat „die Vlaemsche sprake niet min dan andere goede spraken in huer seluen genoegh oueruloedich es, in goede woorden” (f. K 4): het Nederlands doet in woordenrijkdom niet onder voor andere „goede” talen.

Vanderheyden verklaart het ontstaan en de opzet van de *Vocabularius* terecht als een puristische opwelling door een bewust gevoel van Vlaamse eigenheid en zelfs van fierheid over eigen aard, volk en taal. De humanist, die een zuiver, juist en helder taalgebruik in het Latijn wilde, streefde datzelfde ideaal ook voor de landstaal na. Van Mussem was purist omdat hij humanist was (13).

Ook in zijn *Rhetorica* zelf valt Van Mussem soms heftig uit tegen taalbederf, nl. tegen „allen vreemden ongheweerde, onuerstandelijcken woorden... dye ongheleerde dichters hendensdaechs so meesterlijc ontsinnen”, zodat ze „een arragoensch oft ghemaecte tale spreken willen, die niemant dan si selue verstaen en soude” (f. C 6). Naar aanleiding hiervan schrijft Van den Branden dat Van Mussem de eerste rederijker is die een onverantwoord gebruik van vreemde woorden verwerpt, in tegenstelling met Mathijs de Castelein, die juist aanspoort tot het gebruik van bastaardwoorden (14).

De Vlamingen, voor wie Van Mussem schrijft, onderscheiden zich van andere volkeren of groepen in de eerste plaats door hun taal: zo gebruikt hij voor „Vlamingen” ook de omschrijving „die vander Vlaemscher tongen” (f. A 2) (15). Deze taalgroep noemt hij herhaaldelijk „de vlaemsche natie”: hij zegt o.a. dat God deze „met een sonderlinghe bequaemheyde der

tongen beghift heeft" (f. A 5v) en dat de „vlaminghen een sonderlinghe gratie hebben vander tonghen, bouen vele andere natien om alle talen fraylijc te moghen spreken" (f. A 2). Blijkbaar bedoelt hij, zoals Vanderheyden schrijft, een volksgroep met eigen taal en cultuur; op een andere plaats zegt Van Mussem: „elcke natie heeft huer maniere van doene: seer diuersch en dicwels gheheel contrarie van andere" (f. J 7v) (16).

Een tweede uitgave van de *Rhetorica* zag het licht te Gouda in 1607, maar dan zonder *Vocabularius*.

4. Gabriël Meurier.

Gabriël Meurier werd omstreeks 1513 geboren te Avesnes in Henegouwen (nu in Frankrijk) en werd in 1547 „poorter" van Antwerpen. In 1548 werd hij aangenomen in het St.-Ambrosiusgilde van de Antwerpse onderwijzers en in de registers ingeschreven als volgt: „Gabriel Meurier, poorter, geboren te Avennes, leerende spaens, italiaens, françois, rekenen ende cyfferen" (17).

Meurier was deken van het St.-Ambrosiusgilde in 1564, 1572 en 1575 (18). In 1579 werd hij echter wegens wangedrag uit het gilde gestoten. De Vreese, die als oorzaken hiervoor de pretentie, jaloersheid en heftigheid van Meurier aangeeft, wijst echter ook op zijn betuigingen van trouw aan de katholieke godsdienst en noemt godsdiensttwisten een mogelijke verklaring van de onenigheid onder de Antwerpse onderwijzers. Zo verklaart hij dat de boete die Meurier uiteindelijk aan het gilde moest betalen, vrij gering was (19).

Sinds 1592 was Meurier vrijgesteld van contributie en in 1597 ontving hij een toelage. De Groote schrijft dat hij omstreeks 1598 overleed (p. 285), maar hij ziet over het hoofd wat De Vreese opmerkt (20), dat de titel van de tweede uitgave van *La guirlande des jeunes filles* (Keulen 1597) reeds spreekt over „*feu maistre Gabriel Meurier*". Blijkbaar overleed hij dus in 1597.

Vocabulaire françois-flameng.

Meuriers eerste woordenboek, waarschijnlijk ook zijn eerste

Biblioth. P. M. de la Cour d'Autriche

VOCABULAIRE
FRANÇOIS-FLAMENG,
TRESV TILE POVR TOVS
*ceux qui veulent auoir la cognois-
sance du Langage François
& Flameng.*

Auquel, outre vn grand nombre de Di-
ctions, y sont aulsi adjoutés les Genres
& Accens de chacun mot.

Par M. Gabriel Meurier.

EN ANVERS,

De l'Imprimerie de Christofle Plantin,
en la Rue de la Chambre, à la
Licorne d'or.

1557.

Indice des mots

Titelbladzijde van de eerste uitgave (1557) van Gabriel Meuriers *Vocabulaire françois-flameng tres utile pour tous ceux qui veulent auoir la cognoissance du langage françois et flameng.*

werk, zag het licht te Antwerpen in 1557: *Vocabulaire françois-flameng tres utile pour tous ceux qui veulent avoir la cognoissance du langage françois et flameng* (136 ff.). Op de titelbladzijde wijst hij erop dat hij voor elk woord het geslacht en het accent aangeeft; vermoedelijk deed hij dit in navolging van de aanduidingen bij de Latijnse woorden in Latijnse woordenboeken.

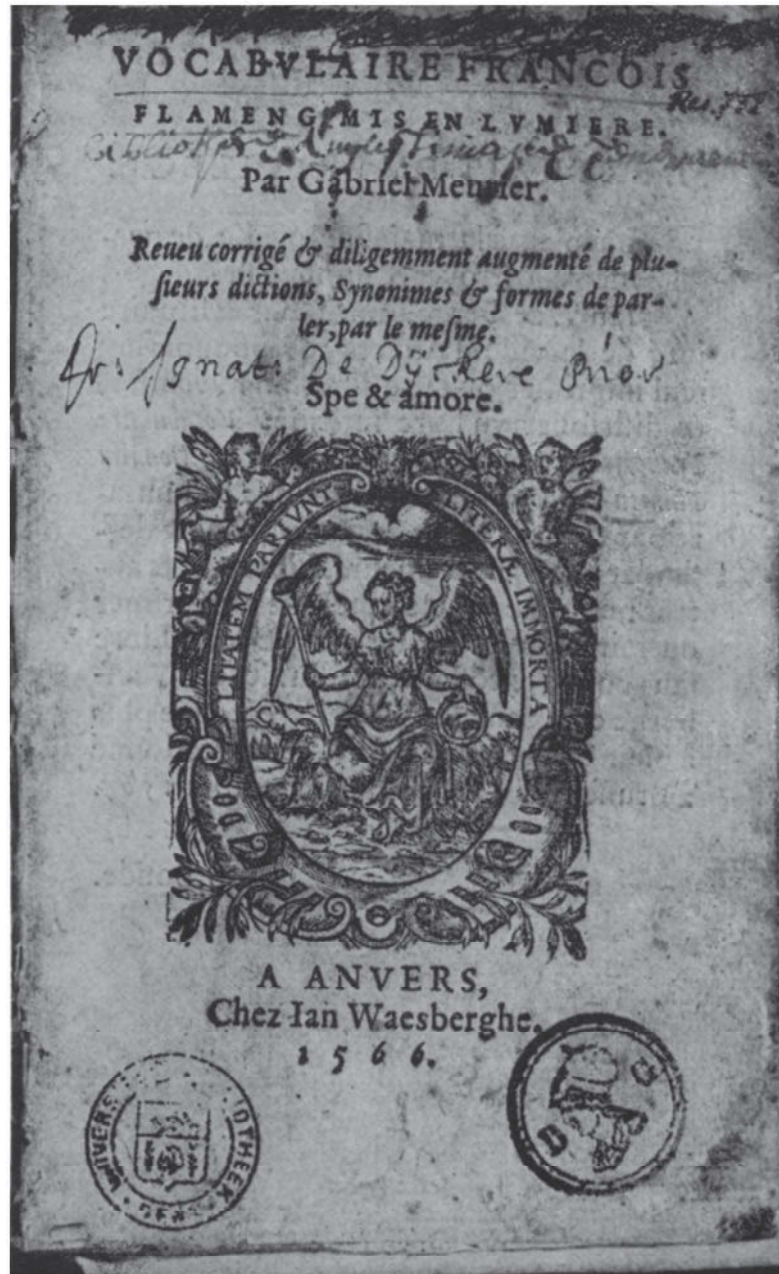
Meuriers *Vocabulaire* is het eerste alfabetische Frans-Nederlandse woordenboek. Nederlands-Franse woordenboeken bestonden er reeds vroeger: het *Naembouck* (Gent, 1546) van Lambrecht en het beknopte *Vocabulare* (Antwerpen, ca. 1530) van Berlaimont. Het *Vocabulaire* van Meurier is voor het grootste deel een bewerking van het beknopte Frans-Latijnse woordenboek, *Les mots francois* (Parijs, 1544), van Robert Estienne; Meurier verving meestal de Latijnse woorden gewoon door Nederlandse equivalenten (21).

In de opdracht van zijn woordenboek wijst Meurier op de betekenis van de juiste uitspraak van elke taal, waarbij hij opmerkt „si la trouuons nous toutesfois plus friande (si je ne veux dire plus mal aisée) en la Françoise, qu'en nul autre, si la personne ne l'a par son naturel” (f. 3v). Hetzelfde zegt hij in het Nederlands in zijn Nederlands-Frans woordenboek van 1563: „rechtelijck te prononcieren na haren aert, het welck wy ... veel moeylijcker in Françoische vinden, dan in eenighe andere, ten sy dat den persoen van natueren heeft” (f. A 3v).

Latere uitgaven van het *Vocabulaire* verschenen in 1562, 1566, 1570 en, sterk aangevuld, onder de titel *Dictionnaire françois-flameng* in 1574 (272 ff.) en 1584.

Dictionnaire flamen-françois.

Meuriers Nederlands-Frans woordenboek, het *Dictionnaire flamen-françois* (115 ff.), zag het licht te Antwerpen in 1563; latere uitgaven verschenen in 1567 en 1571. Bronnen voor dit woordenboek waren vooral woordenboeken met het Nederlands voorop: het Nederlands-Franse *Naembouck* van Lambrecht en de Nederlands-Latijnse woordenboeken van Jan Berckelaer en Petrus Dasypodius, beide onder de titel *Dictio-*

Titelbladzijde van een latere uitgave (1566) van Gabriel Meuriers *Vocabulaire françois-flameng*.

narium Germanicolatinum in 1556 te Antwerpen verschenen (22).

Magazin de Planté.

Meurier gaf in 1573 te Antwerpen ook een zakelijk ingedeeld Frans-Nederlands woordenboek uit, het *Magazin de Planté, de vocables bien propres et daisants a toute qualité de gens, reduit par chapitres* (96 ff.). Van dit woordenboek is slechts één exemplaar bekend, dat berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. In zijn voorwoord kondigt de auteur zijn *Magazin* aan als „richement garni & gracieusement patent à tous ceux qui voudront faire emplette de tout ce qu'ilz pourroyent souhaiter & auoir mestier”. Hij ziet zijn woordenboek dus als een rijk voorziene voorraadkamer die op een aantrekkelijke wijze wordt opengesteld voor ieder die er wil komen halen wat hij maar wenst of nodig heeft. Het oude Franse woord *planté* of *plenté* in de titel betekent overigens ook „plénitude”, volheid of overvloed.

Evenals Luython begint Meurier in dit woordenboek met God en de goddelijke zaken. Toch komt Meuriers schikking slechts gedeeltelijk overeen met die van Luython. Zo gaat Meuriers eerste hoofdstuk over de hemel, het uitspansel en de hemelse zaken en het tweede over de wereld, de landstreken en de namen van de inwoners. Na hoofdstukken over de Kerk en de tijd komen verscheidene hoofdstukken over de mens, zijn hoedanigheden en zijn gebruiksvoorwerpen, terwijl het tweede deel volledig in verband staat met de natuur; de laatste hoofdstukken handelen over de planten, de vogels en de andere dieren. Opvallend is nog dat de inhoudstafel 37 hoofdstukken aankondigt, maar dat er in het werk zelf in feite maar 34 te vinden zijn.

Andere werken van Meurier.

Meurier gaf ook een *Grammaire françoise* (Antwerpen 1557; 64 ff.) uit, een spraakkunst die in de eerste plaats handelt over de uitspraak van het Frans en over de Latijnse letters waaraan de Franse beantwoorden, en de *Conjugaisons, regles et instructions* (Antwerpen 1558; 44 ff.), een schoolboek over de

vervoeging van de werkwoorden in het Frans, Italiaans, Spaans en Nederlands.

Verder publiceerde Meurier nog een hele reeks Frans-Nederlandse leerboeken, waaronder verscheidene gesprekboekjes. Sommige ervan zijn schoolboeken, andere zijn bestemd voor volwassenen. In de opdracht van zijn eerste gesprekboekje, de *Colloques ou nouvelle invention de propos familiers. Tsamencouthingen, oft nieuwe inventie van ghemeyne redenen* (Antwerpen 1558; 84 ff.) schrijft hij dat hij met dit werk ook het gewone volk („le commun peuple”) wil helpen om Frans te leren. Met dezelfde bedoeling gaf Meurier o.a. ook een verzameling Frans-Nederlandse handelsbrieven uit onder de titel *Formulaire de missives, obligations, quittances, lettres de change, d'assurances, et plusieurs epitres familiares, messages, requêtes, et instructions notables* (Antwerpen 1558; 80 ff.). Voor een vollediger overzicht van Meuriers werken verwijzen we naar W. de Vreese, *Gabriel Meurier*, in *Biographie Nationale*. XIV. Brussel, 1897, kol. 699-762.

Besluit.

De in deze bijdrage behandelde woordenboeken waren in hoofdzaak bestemd voor het onderwijs en de auteurs ervan waren ook allemaal in het onderwijs werkzaam. Twee van deze lexicografen onderwezen in Frans-Vlaanderen, Petrus Curius te Sint-Winoksbergen en Jan van Mussem te Wormhout, de twee anderen, Glaude Luython en Gabriël Meurier, waren uit Zuid-Henegouwen afkomstig en onderwezen te Antwerpen. Hun activiteit getuigt van een belangrijke invloed van de Frans-Vlamingen op het taalonderwijs en de lexicografie, ook in het Nederlands.

Noten:

(1) J.F. Foppens, *Bibliotheca Belgica*, Brussel, 1739. II, p. 970; H. De Vocht, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense 1517-1550*, III, Leuven, 1954, p. 439.

(2) H. De Vocht, a.w., III, p. 295.

(3) H. De Vocht, a.w., III, p. 114; cf. ook p. 262.

(4) H.L.V. De Groot, *Claude Luython*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, IV, Brussel, 1970, kol. 514-518; R. Verdeyen, *Un recueil précieux d'éditions anversoises du XVI siècle. Glaude Luython, Le maître d'école de la paroisse de St. André*, in *De Gulden Passer*, N.R.2 (1924), p. 176-195.

- (5) A. Dauzat, *Dictionnaire Etymologique des noms de famille et prénoms de France*, Paris, 3e druk, 1951, p. 401.
- (6) L. de Burbure, *Charles Luython, Compositeur de musique de la Cour Impériale*. Brussel, 1880.
- (7) R. Verdeyen, a.a., p. 183, nr. 4.
- (8) Dit exemplaar wordt beschreven door R. Verdeyen, a.a., p. 177.
- (9) Het *WNT* te Leiden en F. Claes te Leuven zijn in het bezit van een fotokopie ervan.
- (10) R. Verdeyen, a.a., p. 191-192.
- (11) H.L.V. De Grootte, a.a., kol. 516.
- (12) J.F. Vanderheyden, *Jan van Mussem*, in *Versl. Med. Kon. VI. Academie*, 1952, p. 294.
- (13) J.F. Vanderheyden, a.a., p. 289-306 en 923-948; Id., *Jan van Mussem en zijn houding tegenover zijn moedertaal*, *ibid.*, 1975, p. 269-280.
- (14) L. Van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de zestiende eeuw*, Gent, 1956, p. 27-31.
- (15) J.F. Vanderheyden, a.a., 1975, p. 273.
- (16) J.F. Vanderheyden, a.a., 1975, p. 274, nr. 24.
- (17) E. Poffé, *De gilde der Antwerpsche schoolmeesters*, Antwerpen, 1895, p. 33.
- (18) E. Poffé, a.w., p. 132.
- (19) W. De Vreese, *Gabriel Meurier*, in *Biographie Nationale*, Brussel, XIV, 1897, kol. 701-711.
- (20) W. De Vreese, a.a., kol. 718.
- (21) V.E. Smalley, *The Sources of „A Dictionarie of the French and English Tongues” by Randle Cotgrave (London 1611). A Study in Renaissance Lexicography*, Baltimore, 1948, p. 56-57.
- (22) F. Claes, *De bronnen van drie woordenboeken uit de drukkerij van Plantin*, (Brussel), 1970, p. 238-239.

Résumé:

Nous appelons «lexicographes de Flandre française» les auteurs qui ont rédigé des dictionnaires en néerlandais et qui sont originaires du nord de la France ou qui y ont travaillé. Nous entendons par là la partie méridionale de l'ancien comté de Flandre ainsi que l'ancien comté du Hainaut.

Petrus Curius, ou Pieter van den Hove, était directeur d'école à Bergues, où il enseignait le grec et où il mourut à la fin de l'été de 1541. Son œuvre principale est un dictionnaire scolaire latin-grec-néerlandais, un ouvrage systématique et sec: *Rerum maxime vulgarium congesta per locos in puerorum gratiam vocabula* (Anvers, 1538). Dans chacun des dix-huit chapitres, l'auteur donne un nombre de termes en trois langues ayant un rapport avec un certain sujet.

Claude Luython, né à Valenciennes vers 1510, déménagea bien vite à Anvers, où il devint en 1532 instituteur à l'école latine de la paroisse de Saint-André. En 1552, il publia un dictionnaire français-néerlandais, fort systématique comme celui de Curius: *Dictionnaire en Franchois et Flameng*.

Jan van Mussem était vicaire à Wormhout approximativement de 1545 à 1553, instituteur à l'école latine et facteur de la Chambre de rhétorique locale. En 1553, il publia une dissertation, *Rhetorica*, à laquelle il joignait un *Vocabularius van vreemde termen*, c'est-à-dire une liste alphabétique de termes étrangers flanqués chaque fois du bon équivalent flamand.

Gabriël Meurier, né à Avesnes vers 1513, enseignait diverses langues et le calcul à Anvers de 1548 à 1590. Il publia plusieurs manuels ainsi que trois dictionnaires: en 1557 un *Vocabulaire françois-flameng*, en 1563 un *Dictionnaire françois-flamen* et en 1573 un systématique *Magazin de Planté* français-néerlandais.

Il convient de souligner que ces dictionnaires furent destinés avant tout à l'enseignement et que tous leurs auteurs furent des enseignants. Leurs activités témoignent d'une influence non négligeable des Flamands de France sur l'enseignement des langues et sur la lexicographie, aussi en néerlandais.